

Arbeta med språkstörning i förskola och skola

Arbeta med språkstörning i förskola och skola

© Specialpedagogiska skolmyndigheten, 2018

Ansvarig på SPSM: Pia-Lotta Sahlström

Text/författare: Ida Eriksson, Marika Habbe, Mia Walther, Annelie Westlund

Grafisk form: Liljedal Communication AB

Illustration: Liljedal Communication AB

Tryck: Lenanders Grafiska AB, Kalmar 2018

ISBN: 978-91-28-00258-5, tryckt

978-91-28-00259-2, pdf

Best.nr: 00258

Den här publikationen kan du ladda ner i pdf-format i

Specialpedagogiska skolmyndighetens webbutik: www.spsm.se/webbutik

Vill du ha publikationen i alternativa format beställer du det från order@spsm.se

Förord

Alla barn och elever ska få den ledning och stimulans de behöver för att utifrån sina förutsättningar utvecklas så långt som möjligt.

Det betyder att undervisningen inte kan utformas lika för alla elever utan hänsyn behöver tas till barn och elevers olika behov och förutsättningar.

Denna skrift är tryckt i tiotusentals exemplar och efterfrågan har varit väldigt stor. Den riktar sig främst till förskollärare och lärare som arbetar med barn eller elever med språkstörning. Den skrevs för första gången 2015 och detta är en uppdaterad version.

Författarna är verksamma inom Specialpedagogiska skolmyndighetens resurscenter tal och språk. Behovet av skriften har framkommit i deras möten med förskollärare och lärare.

Förhoppningen är att den ger inspiration till förskollärare och lärare att utveckla lärmiljön för barn och elever med språkstörning.

Stockholm 2018

Pia-Lotta Sahlström

Enhetschef resurscenter tal och språk

Innehåll

Förord	3
Introduktion	7
Vad är en språkstörning?	9
Språkstörning tillsammans med andra svårigheter.....	11
Det handlar inte alltid om en språkstörning.....	12
Att lära sig läsa och skriva.....	13
Kartlägg vilket stöd som behövs	15
Planera stödinsatser i förskolan och skolan.....	16
Skriv ett åtgärdsprogram.....	16
När du sätter betyg och bedömer.....	17
Tips för undervisningen	19
Skapa sammanhang och förförståelse.....	19
Anpassa aktiviteter och uppgifter.....	20
Använd olika metoder och material.....	21
Ta hänsyn till förmågan att lyssna.....	21
Bygg upp ordförrådet.....	22
Öva på att berätta.....	23
Träna och stötta minnet.....	23
Ge tid.....	24
Se över den fysiska lärmiljön.....	25
Träna på att läsa och skriva.....	25
Kompisar och andra relationer.....	27
Samarbeta med föräldrarna	29
Till dig som lärare	31
Specialpedagogiska skolmyndighetens webbplats.....	31
För mer information	33
Tips på litteratur.....	33
Tips på länkar.....	34

Introduktion

Redan i mammas mage startar barnets språk-utveckling. Barnet bekantar sig med familjens ljud och börjar som nyfödd kommunicera med sin omgivning genom kroppsrörelser, mimik och så småningom joller. Tillsammans med andra utvecklar barnet sin förmåga att förstå och att själv uttrycka sig.

En människas språk kan delas in i tre områden – form, innehåll och användning. Varje del är lika viktig i språkutvecklingen och beskriver både hur barnet förstår och uttrycker talat och skrivet språk.

Det första området beskriver språkets form. Det handlar bland annat om fonologi och grammatik, det vill säga hur ord uttalas och böjs samt hur man sätter ihop meningar. Så småningom utvecklar barnet en språklig medvetenhet. Exempel på det kan vara att barnet upptäcker att ord kan rimma, vara olika långa eller innehålla vissa språkljud. Det här märks ofta när barnet är i 4–5 årsåldern. Den språkliga medvetenheten fortsätter att utvecklas. Nästa område beskriver innehåll. Det handlar om språkets semantik, det vill säga de ord, uttryck och meningar man förstår och kan. Det tredje området är användning. Där ingår förmågan att kommunicera och samspela med andra, pragmatiken. Det handlar om hur man använder ögonkontakt, kroppsspråk och det talade och skrivna språket.

Språket fortsätter att utvecklas inom alla områden hela livet. Till exempel kan ett barn vid 6-årsåldern ha ett ordförråd på ungefär 6 000 ord. Vid 15-årsåldern kan ordförrådet innehålla 60 000 ord!

Barn som är flerspråkiga utvecklar alla sina språk samtidigt. Flerspråkighet kan vara en tillgång för språkutvecklingen. Men tänk på att det i olika kulturer kan skilja sig åt hur man använder språket i samspel och vad som anses vara riktigt. Det kan till exempel handla om hur vuxna och barn pratar med varandra.

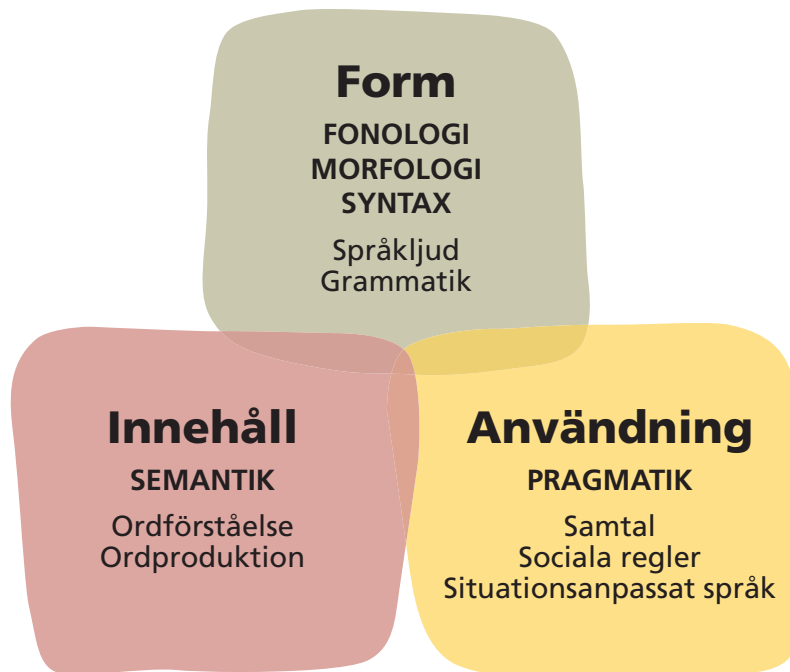

Vad är en språkstörning?

Barn och elever med språkstörning har inte samma språkliga förmåga som jämnåriga. De har till exempel svårt att förstå vad andra säger, att själv prata så andra förstår eller båda delarna. Detta kan visa sig inom ett eller flera av de språkliga områdena – form, innehåll och användning.

Barn som i förskoleåldern har en språkstörning har oftast kvar sina svårigheter i skolåldern, men då kan de se annorlunda ut.

I stället för svårigheter med uttal och meningsbyggnad kan de visa sig som olika slags läs- och skrivsvårigheter. Språkstörning får konsekvenser för förståelsen, möjligheten att tänka språkligt och att kunna ta till sig innehållet i undervisningen. I dagens skola förväntas barnen kunna analysera, hantera information och begrepp och att tänka om sitt eget lärande. För att kunna göra det behöver barnet behärska språket väl.

Svårigheter med språkets form är oftast det som märks först.

Det kan handla om

- uttal, ibland tappas vissa ljud bort eller byts ut mot andra. Knapp uttalas kanske som "happ", garage blir "adaf"
- att sätta ihop meningar. Ord försvinner, byter plats eller ersätts med andra. "Får hon sitta flickan knä?", "Jag ha den röd pennan", "Nu inte den hus min"
- att man betonar ord och meningar på ett annorlunda sätt, eller pratar med entonig röst
- att det är svårt att uppfatta om ord är korta eller långa, till exempel att ordet tändsticksask är längre än ordet tåg, trots att tåget är längre i verkligheten
- att det är svårt att höra vilket ljud ett ord börjar eller slutar med.

Lätta svårigheter inom det här området försvinner ofta i och med att barnet blir äldre, men andra svårigheter kan finnas kvar långt upp i åren eller bli bestående. Om ett barn har bekymmer med språkets innehåll kan det ha

- svårt att förstå instruktioner, framför allt muntliga
- ett litet ordförråd
- svårt att komma på ord
- svårt att ordna ord i olika kategorier, till exempel att bil, moped och tåg tillhör kategorin fordon.

Har barnet svårt att använda språket på ett passande sätt kan det till exempel ha svårt med att

- använda och tolka ögonkontakt, kroppsspråk och mimik
- vänta på sin tur i samtalet
- berätta sammanhängande
- förstå ironi eller bildliga uttryck som "kasta ett öga på" eller "hoppa över den uppgiften"
- anpassa språket till situationen.

Flerspråkighet leder inte till språkstörning men om barnet eller eleven inte hör ett språk så ofta kan det påverka ordförrådet. Det kan också bli svårt att skilja på en och ett, att bygga riktiga meningar och anpassa sitt språk till situationen. Om man har språkstörning visar det sig också på modersmålet. För att avgöra det krävs en bedömning av modersmålet.

Form

Innehåll

Användning

Språkstörning tillsammans med andra svårigheter

De flesta med språkstörning har också svårt med andra saker, som uppmärksamhet och koncentration, socialt samspel, motorik eller att uppfatta ljud. Om man inte hinner med eller förstår vad som sägs är det svårt att vara uppmärksam och koncentrera sig. Man får anstränga sig jättemycket, och tröttnar snabbt. Språk och uppmärksamhet påverkar varandra.

Språket behövs för att reglera det egna beteendet. Det handlar till exempel om att resonera med sig själv, planera vad man ska göra och repetera instruktioner i arbetsminnet. Det här kallas exekutiva funktioner. Personer med språkstörning har ofta svårigheter med detta.

Många med språkstörning har också adhd. Adhd innebär problem med att styra sin uppmärksamhet och kontrollera sina impulser. Adhd påverkar också språkförmågan. Det kan visa sig genom att man kanske avbryter, pratar rakt ut i luften, plötsligt byter ämne eller resonerar högt för sig själv.

Autism innebär att en person har problem med att samspela och kommunicera med andra, till exempel kunna förstå andras tankar och avsikter, förstå ickespråklig kommunikation som gester och mimik, anpassa språket till situationen, ge lagom mycket information och hålla en röd tråd i berättande. Man har även begränsade och upprepade mönster i sina beteenden, intressen och aktiviteter. Det är vanligt att personer med autism också har språkstörning.

En del barn med språkstörning har även svårt att styra och samordna kroppens rörelser. Det kan handla om att vara sen att lära sig sitta, krypa eller gå. Det kan vara att tappa saker, snubbla, stöta in i saker eller ha svårt att utföra en sport. I klassrummet kanske det märks genom att barnet har svårt att klippa med sax eller skriva för hand.

Barn med språkstörning kan tycka att det känns jobbigt att prata inför andra. För vissa är det så jobbigt att de utvecklar social fobi, och helst undviker situationer där man förväntas prata, eller att vara i miljöer där det är mycket folk.

Svårigheterna går in i varandra, överlappar och förändras över tid. Ett barn med språkstörning i förskoleåldern kanske senare bedöms ha mer av svårigheter med uppmärksamhet, samspel eller att läsa och skriva. Då kan det bli aktuellt med andra diagnoser, som adhd, autism eller dyslexi.

Det handlar inte alltid om en språkstörning

Det finns barn som blir helt tysta och inte pratar alls i vissa miljöer. Det kallas selektiv mutism. Det räknas inte som språkstörning, även om man kan ha språkliga svårigheter. En hörselnedsättning leder inte i sig till språkstörning men kan göra så att barnet lär sig färre ord och får en försenad språkutveckling. Men personer med hörselnedsättning kan också ha språkstörning. Trots att ett barn hör "normalt" kan det ha svårt att urskilja, uppfatta och tolka ljud. Det kallas auditiva perceptionssvårigheter.

Att lära sig läsa och skriva

När barnet eller eleven lär sig läsa är alla tre områdena form, innehåll och användning med. Att lära sig läsa bygger på den tekniska delen, att sätta ihop bokstavsljud till ord, det som kallas avkodning. Det bygger också på att förstå och dra slutsatser av det lästa, det som kallas läsförståelse. Det är inte ovanligt att barn som har språkstörning lär sig vilket bokstavsljud som hör ihop med rätt bokstav, men att det sedan har svårt att ljuda ihop ljuden till ord. Det finns också barn som läser korrekt, men som inte förstår vad de läser.

För att kunna skriva en text behöver man många olika förmågor. Det kräver att man har något att berätta, att man kan ord och grammatik och att man kan skriva ner det så att texten hänger ihop. Det är svårt för barn och elever som har språkstörning. En annan svårighet för barn som har språkstörning kan vara att de inte uppfattar vissa språkljud och därför inte kan koppla dem till rätt bokstav. Särskilt svårt är det om ljuden ligger nära varandra, exempelvis f och v, k och g eller p och b. Det brukar ställa till stora bekymmer när det gäller stavning.

För en person med språkstörning kan det vara svårt att

- sätta samman bokstavsljud till ord
- sätta ihop ord till meningar
- förstå innehållet i det man läser
- läsa ord man inte känner igen
- ”läsa mellan raderna”, det vill säga dra slutsatser om det som inte står utifrån det som står
- få ihop skriven text till en helhet.

Om svårigheterna handlar om läsförståelse och att uttrycka sig skriftligt hör de troligen samman med språkstörningen. Om en elev, trots intensiv lästräning, fortfarande har kvar svårigheter med att avkoda och stava så kan man misstänka diagnosen specifika läs- och skrivsvårigheter, det som också kallas dyslexi.

Kartlägg vilket stöd som behövs

Alla barn och elever har rätt till en undervisning som stödjer och utvecklar det de är bra på, oavsett funktionsnedsättning. Barn eller elever med språkstörning har ett större behov av en tydlig undervisning än andra. Genom att se, göra, uppleva och samtala om det som finns i vår omgivning får barnen och eleverna ett rikare språk. Barn och elever med språkstörning har ofta en visuell förmåga som är starkare än den auditiva, vilket kan vara användbart i lärandet.

Det är viktigt att se vad som fungerar bra och vad som fungerar mindre bra i lärandemiljön. För att ta reda på vad barnet eller eleven har för styrkor och svårigheter i förhållande till de krav som ställs behövs en pedagogisk kartläggning. I kartläggningen behöver forskolläraren eller läraren, kanske tillsammans med en specialpedagog, titta på hur barnet eller eleven bemöts, hur resurser fördelas, hur stor gruppen är, hur man arbetar tillsammans och hur lokalerna ser ut. Den som gör kartläggningen behöver undersöka olika situationer. Tala med andra som möter barnet eller eleven för att förstå, beskriv vad som händer och varför. Ge exempel på konkreta situationer. För att ta reda på vad flerspråkiga barn och elever kan på sitt modersmål kan man med fördel ta hjälp av föräldrar och syskon eller modersmålsläraren.

- När brister förståelsen?
- I vilka situationer har barnet eller eleven svårigheter att göra sig förstådd?
- När fungerar samspelet med kamrater och vuxna?
- Vilka ämnen fungerar bra och i så fall varför?
- När klarar barnet eller eleven att arbeta självständigt?
- Vad anser barnet eller eleven själv fungerar bra?

Planera stödinsatser i förskolan och skolan

Utifrån vad kartläggningen visar skrivs en plan för hur förskolan eller skolan går vidare i arbetet.

I förskolan är det arbetslaget tillsammans med förskolechef som bedömer hur stödet kan utformas. Följ hela tiden upp och utvärdera stödet för att ta reda på hur det fungerar. I många kommuner finns det resursteam med specialpedagoger som kan hjälpa till med observationer och förslag på hur förskolan eller skolan kan stödja. Det kan till exempel handla om handledning för personal eller minska en barngrupp. Det är viktigt att det tydligt framgår vem som är ansvarig för kartläggningen och att följa upp insatserna. Förslagen i denna skrift är det som kallas extra anpassningar, det kan läraren göra i klassrummet och det är bra för alla elever.

I vissa fall krävs mer än så och då ska skolan ge särskilt stöd. Det innebär en individuell planering utifrån konkreta behov av stöd som eleven har och är mer omfattande.

- Ge extra tid för förberedelser och samtal.
- Ge egen läs- och skrivtid med vuxen.
- Ge tillgång till mindre grupp.
- Ge tid för repetition.
- Ge studiehandledning på modersmålet.
- Egen resursperson kan ibland vara nödvändig.

Skriv ett åtgärdsprogram

I skolan ska ett åtgärdsprogram skrivas när eleven får särskilt stöd. I åtgärdsprogrammet ska det vara tydligt vilket sorts stöd skolan erbjuder för att eleven ska ha möjlighet till utveckling och lärande. Det ska stå under vilken tid skolan ska arbeta med stödet, när det ska följas upp och utvärderas. Har stödet gett effekt eller behöver skolan förändra någonting mer? Det är viktigt att eleven och föräldrarna får vara delaktiga så att de vet vilka förväntningar som finns på eleven samt vad eleven ska arbeta mot för att uppnå kraven i läroplanen.

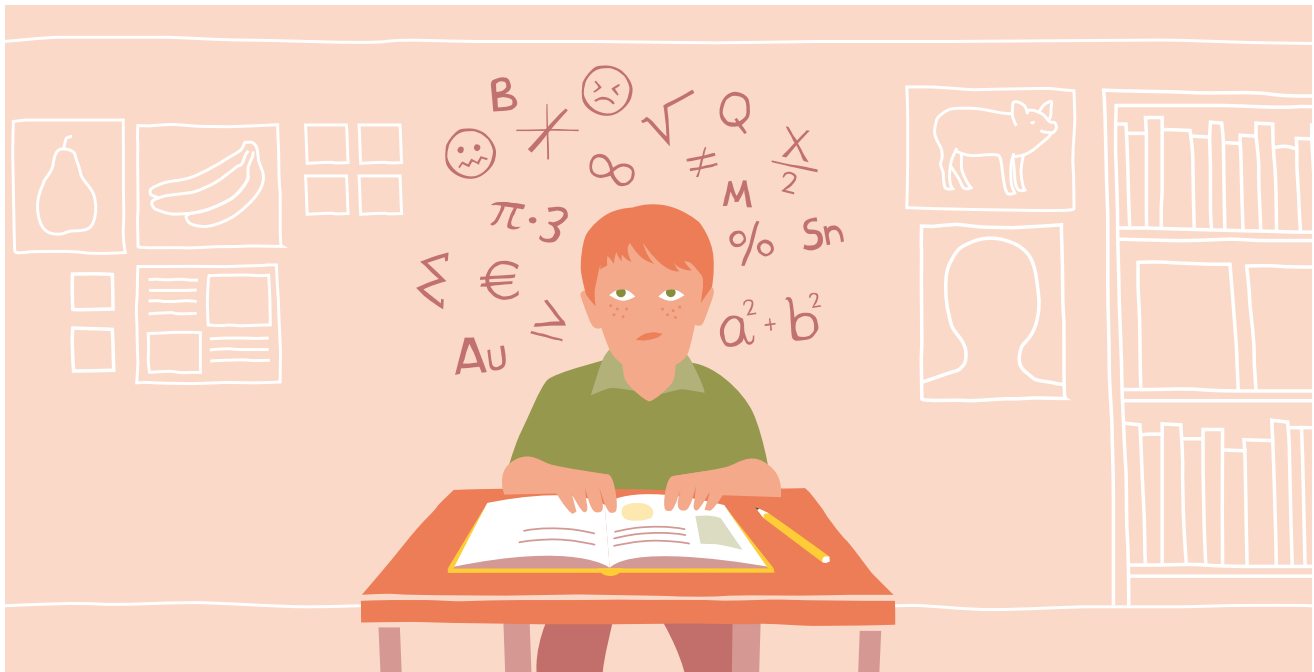
När du sätter betyg och bedömer

Det är svårt att bedöma och sätta betyg på en elev med språkstörning. Språket finns i alla ämnen. Ta alltid hänsyn till funktionsnedsättningen när du planerar, undervisar, bedömer elevens förmågor och kunskaper, sätter betyg, följer upp och dokumenterar. För samtal om hur undervisningen ska se ut för att eleven ska kunna utveckla sina starka sidor och sedan bedömas utifrån det.

Eleven har alltid rätt att få samma stöd vid redovisningar och prov som i undervisningen. Använd tecknade och digitaliserade bilder, bildspel, filminspelningar, dramatiseringar, praktiska arbeten eller andra former för redovisning. Det är viktigt att eleven själv får vara med och bestämma hur hen ska redovisa sina kunskaper.

Det kan vara genom att få

- anpassade prov, exempelvis flervalsfrågor
- stöd att hitta en ingång i ämnet och fokusera på rätt saker
- förtydligande förklaringar till frågeställningar
- muntliga redovisningar och prov, enskilt eller i liten grupp
- uppdelade uppgifter
- alternativa lärverktyg som dator, rättstavningsprogram, bildstödsprogram
- extra tid.

Tips för undervisningen

Skapa sammanhang och förförståelse

Förförståelse handlar om att ge barnet eller eleven möjlighet att skapa ny kunskap genom att bygga på det hen redan vet och har erfarenhet av. Fråga barnet eller eleven vilka erfarenheter hen har inom det aktuella området och utgå från det.

Ställ nya frågor.

- Vilka ord och begrepp känner barnet eller eleven till och vilka är nya?
- Knyt an till vardagen och vardagliga ord och uttryck.
- Koppla nya kunskaper till gamla.
- Gör studiebesök och erbjud upplevelser utanför förskolan eller skolan.

Anpassa aktiviteter och uppgifter

Vid självständigt arbete behöver barnet eller eleven mycket stöd och struktur. Många uppgifter i förskola och skola handlar om språkliga förmågor och det är ansträngande för barn och elever som har språkstörning. Fundera över vilken typ av stöd som är mest effektiv och som kan hjälpa till större självständighet.

- Ge konkreta uppgifter och dela upp dem steg för steg.
- Se till att visualisera, till exempel i form av ett schema som visar i olika steg hur barnet eller eleven ska göra.
- Förklara och rita ord som eventuellt kan vara svåra för barnet eller eleven att komma ihåg eller förstå.
- Använd tidshjälpmedel som visar hur länge aktiviteten eller uppgiften ska pågå.
- Se till att uppgifter ofta har liknande upplägg och struktur.

Använd olika metoder och material

Barn och elever som har språkstörning behöver lära sig saker på flera sätt än bara genom tal och skrift. Ta reda på vad barnet eller eleven uppskattar och på vilket sätt just hen lär sig bäst. Ge flera alternativ.

- Lek och spela spel, även digitala.
- Dramatisera och använd rörelse.
- Låt barnet använda alla sinnen vid inläring.
- Använd ett konkret arbetsmaterial, exempelvis i matematik.
- Visa filmer som kan ge förförståelse, förtydliga och fördjupa.
- Ge visuellt stöd för att tydliggöra innehållet, till exempel genom grafiska framställningar, demonstrationer och modeller.

Ta hänsyn till förmågan att lyssna

Barn och elever med språkstörning måste anstränga sig mer för att förstå och tolka det som sägs. Tänk på att planera aktiviteter utifrån hur länge barnet kan koncentrera sig. Ta reda på hur länge barnet eller eleven orkar vara uppmärksam vid olika situationer. Utgå från det när du sedan planerar aktiviteter, uppgifter och lektioner.

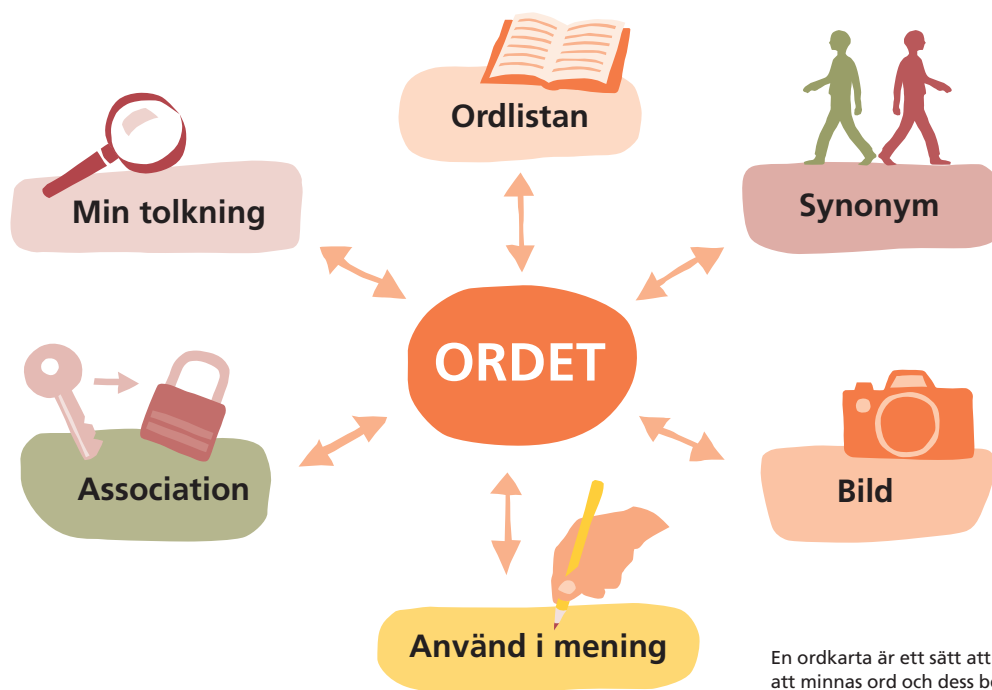
- Använd ett enkelt språk och korta meningar där de flesta av orden är vanliga.
- Anpassa taltempo, inte för snabbt och inte för långsamt.
- Använd tecken som stöd.
- Ge tydliga instruktioner och dela upp dem i olika steg.
- Förstärk det som sägs med hjälp av bilder.
- Använd ett tydligt kroppsspråk i form av gester och mimik.
- Rita samtidigt som du berättar. Det kan handla om händelseförlopp, instruktioner eller för att markera att något är extra viktigt.
- Satsa på korta pass, med tydlig början och tydligt slut.
- Be barnet eller eleven upprepa vad som har sagts så att du vet att hen har förstått.
- Lägg in moment där barnet själv får vara aktivt.

Bygg upp ordförrådet

Eftersom barn och elever med språkstörning ofta har svårt att lära sig, förstå och använda ord är det viktigt att skapa förutsättningar för att utöka och inte minst kategorisera ordförrådet. Tänk på att det är skillnad på att förstå ett ord och att själv använda det. Ett långt ord med flera stavelser är ofta lättare att förstå än ett enstavigt ord. De flerstaviga orden innehåller fler särdrag och tydligare betoningsmönster. Däremot är de svårare att uttala.

- Presentera nya ord i ett språkligt sammanhang.
- Ge språkligt stöd genom associationer, ställ frågor som: Vad används den till? Var kan man hitta den? Är det ett kort eller långt ord? Kan du komma på ett ord som rimmar?

- Uppmuntra barnet eller eleven att gruppera ord i olika kategorier.
- Ge återkoppling på det barnet eller eleven säger.
- Poängtera nya ord genom betoning.
- Uttala orden långsamt och tydligt.
- Låt barnet eller eleven se, höra, använda och beskriva ordet många gånger och vid många olika tillfällen.
- Ge barnet eller eleven goda möjligheter att förstå, förklara och upprepa nyckelord.
- Koppla begrepp som används i skolämnet till elevernas tidigare erfarenheter.

En ordkarta är ett sätt att få barnet eller eleven att minnas ord och dess betydelse. Att rita en bild, hitta synonymer eller skriva en mening som innehåller ordet underlättar.

Öva på att berätta

Eftersom barn och elever med språkstörning ofta har svårt att hitta ord och berätta sammanhängande kan det vara bra att på olika sätt stödja berättandet så att omgivningen förstår vad hen vill förmedla.

- Öva berättande genom att återberätta sagor eller filmer, eller hitta på en alldeles egen berättelse.
- Använd gärna sekvensbilder och fotografier som i ordningsföljd presenterar händelsen som barnet eller eleven ska berätta.
- Öva på att berätta om något som har hänt under dagen eller i helgen, beskriva ett TV-program, en lek eller ett dataspel.
- Ställ frågor, till exempel: Vem var där? Vad hände? Var och när hände det? Hur slutade historien?
- Gå igenom ord som ska ingå i berättelsen eller texten.
- Gör meningar som barnet eller eleven kan imitera eller meningar där hen kan fylla i ordet som fattas.
- Hjälp barnet eller eleven att hitta ord som betyder samma sak, ord som hör ihop, ge första bokstavsljudet, beskriv var föremålet finns eller används till. Ställ frågor: Finns den i köket? Lagar man mat i den? Börjar den på "s"? Aha, du tänker på en stekpanna!

Träna och stötta minnet

Barn och elever med språkstörning har ofta svårt att spara saker i minnet. De kan ha svårt med det som kallas arbetsminne, alltså hur mycket information de kan bearbeta samtidigt. Ett exempel kan vara att höra ett telefonnummer och sedan skriva ned det eller att komma ihåg en instruktion tills man har utfört den. De kan också ha svårt med långtidsminnet, det vill säga att minnas allt de har varit med om och alla kunskaper och ord de har lärt sig.

- Dela upp det barnet eller eleven ska lära sig i mindre delar.
- Ge korta och tydliga instruktioner.
- Hjälp barnet eller eleven att komma ihåg med hjälp av bilder, konkret material eller via text.
- Planera korta arbetspass.
- Ge många tillfällen till repetition.
- Låt barnet eller eleven redovisa på samma sätt som hen lärt in.
- Vägled barnet eller eleven genom att hjälpa till att hålla fokus på ämnet.

Man kan träna minnet till viss del genom olika lekar och spel. Forskning på de digitala arbetsminnesträningsprogram som finns har inte kunnat visa att språklig förmåga, läsning eller koncentrationsförmåga förbättras av träningen. Det man övar på blir man bättre på, men vissa barn behöver öva mer uttal, andra på att lära nya ord och några på att leka.

Ge tid

Barn och elever med språkstörning behöver vanligtvis längre tid än sina kamrater för att lösa uppgifter. När det gäller aktiviteter som bygger på samspel blir det lätt så att andra barn och elever, som kan språket bra, tar över. Se till att skapa förutsättningar för ett ömsesidigt samspel.

- Det är viktigt att barnet eller eleven får tillräckligt med tid på sig, varken för lite eller för mycket.
- Ge betänketid till att formulera svar och inlägg.
- Vid uppgifter i grupp, se till att utforma uppgifter så att alla måste vara med och bidra till lösningen.
- Använd tids- och planeringshjälpmedel, till exempel timglas, timer, scheman och kalendrar.

Se över den fysiska lärmiljön

Barn och elever med språkstörning, men även andra, kan ha svårt att sortera bort ljud och synintryck som inte är viktiga. Det kan vara ljud från ventilationen, ljud från någon som hostar, när stolar dras ut eller om det är lite småprat nära barnet. Tänk på att den fysiska miljön påverkar barnet eller eleven även under raster, i matsituationer och korridorer. Den visuella miljön är också viktig att se över.

- Se till att det finns en uppsättning hörselkåpor för de som vill använda det.
- Sätt tassar under stolsbenen.
- Lägg en ljuddämpande yta på arbetsplatsen.
- Använd material som inte slamrar.
- Använd textilier på väggarna i korridorer och matsal.
- Se över placeringen i rummet.
- Se till att det inte finns så mycket på väggarna.

Träna på att läsa och skriva

Läs- och skrivsvårigheter är vanligt bland barn och elever med språkstörning och de behöver därför extra stöd under hela skoltiden. Arbeta efter en strukturerad läs- och skrivmetod.

- Daglig högläsning skapar goda lästunder och samtal.
- Arbeta dagligen med ljud och bokstav på många olika sätt.
- Använd teckenalfabetet som visuellt stöd.
- Läs och skriv enkla texter tillsammans dagligen, gärna med hjälp av digital tavla och bilder.
- Låt eleven ”läsa” vanliga småord hen känner igen, och bara ljuda sig igenom enstaka ord.
- Använd ”talande tangentbord” på datorn så att barnet hör hur varje ljud låter när det skriver.
- Om texten finns inläst, använd uppläsningsprogram på datorn eller lärplattan.

När eleven har lärt sig att läsa är det viktigt att arbetet med att förstå texter fortsätter. Använd en strukturerad metod där eleven får stöd med olika tekniker, till exempel genom att skapa inre bilder av det lästa.

- Berätta vad texten handlar om och visa eventuella bilder som kan vara ett stöd för förståelsen.
- Ställ frågor, har eleven någon tidigare erfarenhet av det texten tar upp?
- Gå igenom knepiga ord.
- Om boken finns på film, visa den först.
- Ställ frågor om texten under tiden eleven läser.
- Gör en sammanfattning av vad texten handlar om när barnet har läst klart.
- Turas om att läsa tillsammans med eleven, det ökar läsförståelsen och ger eleven lite vila under lässtunden.
- Stöd eleven med strategier för läsförståelse. Förtydliga hur och vad eleven ska tänka på.
- Välj olika typer av texter.
- Läs i mindre läsgrupper så att eleverna kan samtala om texten.
- Fortsätt med högläsning och boksamtal under hela skoltiden.
- Låt eleven skriva mycket och ofta, gärna på dator.
- Ge eleven modeller till hur man kan skriva olika typer av texter.
- Använd digitala stavningsprogram.

Eftersom barn och elever med språkstörning ofta har svårt att ta till sig hörd information är de sällan hjälpta av enbart inlästa texter. Men det finns elever som kan ha nytta av att både se texten och att få den uppläst. Ibland kan det upplästa kompletteras på annat sätt, till exempel genom att använda digitala program med symboler och bilder samt andra stödprogram till dator, lärplattor och telefoner.

Kompisar och andra relationer

Små barn leker konkreta lekar som att bygga, springa och pyssla. Ju äldre de blir, desto mer handlar samspelet om språket. Det handlar till exempel om att kunna berätta, förklara, argumentera och skämta. Barn och elever med språkstörning kan ha svårt att använda språket i kommunikation med andra, trots att de kan många ord och har ett bra uttal. Sådana kommunikativa svårigheter kan vara väldigt hindrande eftersom en god social kompetens ofta är en viktig förutsättning för samspelet med andra.

Hur samspelet med andra fungerar påverkar förstås hur barnet och eleven ser på sig själv. Är jag en person som kan kommunicera, som blir lyssnad på, som får vara med? Självbilden påverkas också av hur eleven lär sig saker och lyckas i skolan. Många elever med språkstörning kämpar hårt och anstränger sig både i skolan och på fritiden, men lyckas ändå inte nå målen. Det kan göra att de känner sig trötta, stressade, oroliga och ledsna.

- Skapa små lektunder med en vuxen till en början, bjud in ett barn till när det fungerar.
- Öva på att turas om att göra olika saker, slå tärning i spel, kasta boll, prata, lägga en pusselbit.
- Lek lekar med tydliga regler så barnet eller eleven får vara delaktig i sammanhang.
- Skapa möjligheter och uppmuntra samarbete med en kompis.
- Använd sociala berättelser som stöd för samtal.
- Dramatisera olika händelser.
- Träna på att generalisera, så här gjorde vi då, det kan vi göra nu också.
- Samtala om olika sätt att kommunicera till exempel genom ögonkontakt, kroppsspråk, samtal.
- Ge beröm även för det lilla.

Samarbeta med föräldrarna

Ett bra samarbete mellan hemmet och förskolan eller skolan är ett stort stöd för ett barn eller en elev med språkstörning.

- Se till att informationen mellan förskola eller skola och hem fungerar. Använd till exempel en kontaktbok eller skoldagbok, mejla eller skicka sms. Ibland kan en bild säga mer än ord.
- Skapa en gemensam bild för hur barnet eller eleven ska lära sig och vilket stöd förskolan eller skolan och hemmet kan ge. De kan ofta själva beskriva vad som är bra eller vad som är svårt i undervisningen.
- Kom överens om vad ni ska prioritera och fokusera på. Om tiden inte räcker till allt, vad kan ni göra mindre av eller ta bort?
- Kom överens om hur ni gör med läxor. Elever med språkstörning behöver extra tid och många repetitioner för att lära, men måste också få möjlighet att återhämta sig!
- Var tydlig och konkret i kommunikationen med föräldrarna. Många föräldrar till barn och elever med språkstörning har liknande svårigheter och behöver struktur och visuellt stöd precis som sitt barn.

Till dig som lärare

Det är en utmaning att undervisa barn och elever med språkstörning. Som lärare känner man sig ofta otillräcklig. Språket är involverat i allt lärande och det går inte alltid att kompensera för svårigheterna. Man vet inte var man ska börja, hur man planerar arbetet och vad som ska prioriteras. Börja med att sätta upp enkla mål och en ambitionsnivå som du tror är möjlig att lyckas med. Förändring tar tid. Våga tro på att du gör skillnad för barnet eller eleven och för utvecklingen. Ta hjälp av dina kollegor, elevhälsoteamet och inte minst barnets eller elevens föräldrar. Det finns också stöd att få från Specialpedagogiska skolmyndigheten, i form av specialpedagogisk rådgivning, specialpedagogisk utredning, information och utbildning. Du är välkommen att höra av dig till oss!

Specialpedagogiska skolmyndighetens webbplats

Besök gärna Specialpedagogiska skolmyndighetens webbplats: www.spsm.se
För mer information om specialpedagogiskt stöd: www.spsm.se/specialpedagogisktstod

För mer information

Tips på litteratur

- Arnqvist, A., Björn, M., Dahlin, K., Elwér, Å., Eriksson Gustavsson, A-L., Gustafson, S., Samuelsson, S. (2009). Dyslexi och andra svårigheter med språket. Stockholm: Natur och Kultur.
- Bjar, L. (2006). Det hänger på språket. Lärande och språkutveckling i grundskolan. Lund: Studentlitteratur.
- Bjar, L. & Frylmark, A. (red.). (2009). Barn läser och skriver. Lund: Studentlitteratur.
- Bjar, L. & Liberg, C. (red.). (2010). Barn utvecklar sitt språk (andra upplagan). Lund: Studentlitteratur.
- Bruce, B. (2009). Språkstörning på olika villkor. (red.). Anette Sandberg. Med sikte på förskolan – barn i behov av stöd. Lund: Studentlitteratur.
- Carlberg Eriksson, E. (2009, rev. 2016). Språkstörning – en pedagogisk utmaning. Specialpedagogiska skolmyndigheten.
- Carlsson Kendall, G. (2015). Elever med neuropsykiatriska svårigheter – vad gör vi och varför? Lund: Studentlitteratur.
- Fischbein, S. (red.). (2013). Ungdomar läser och skriver. Lund: Studentlitteratur.
- Gibbons, P. (2006). Stärk språket. Stärk lärandet. Språk- och kunskapsutvecklande arbetssätt för och med andraspråkselever i klassrummet. Stockholm: Hallgren & Fallgren
- Hajer, M. & Meestringa, T. (2010). Språkinriktad undervisning: en handbok. Stockholm: Hallgren & Fallgren.
- Hedman, C., Morgan, E., Salameh, E., Sandell, A., Tvingsted, A. (2012). Flerspråkighet i skolan: Språklig utveckling och undervisning. Stockholm: Natur & Kultur.
- Kilborn, W. & Löwing, M. (2010). Kulturmöten i matematikundervisningen – exempel från 41 olika språk. Lund: Studentlitteratur.
- Löthagen, A., Lundenmark P. & Modigh A. (2010). Framgång genom språket – verktyg för språkutvecklande undervisning av andraspråkelever. Stockholm: Hallgren & Fallgren.
- Mossige, M., Röskeland, M., & Skaathun, A. (2009). Flera vägar mot mål. Läs- och skrivsvårigheter i gymnasieskolan. Stockholm: Liber AB.
- Nettelbladt, U. & Salameh, E. (2007). Språkutveckling och språkstörning hos barn. Del 1, Fonologi, grammatik. Lund: Studentlitteratur.
- Nettelbladt, U. & Salameh, E. (2013). Språkutveckling och språkstörning hos barn. Del 2, Pragmatik – teorier, utveckling och svårigheter. Lund: Studentlitteratur.

- Norbury, C.F., Tomblin, J.B. & Bishop, D.V.M. (red.). (2008). *Understanding Developmental Language Disorders: From Theory to Practice*. New York: Psychology Press.
- Prosser, L., Farrow, S. & Williams, G. et al. Bearbetning till svenska: Frylmark, A. (2013). *Svårigheter med social kommunikation*. Härnösand: OrdAF.
- Reichenberg, M. & Lundberg, I. (2011). *Läsförståelse genom strukturerade textsamtal – för elever som behöver särskilt stöd*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Tjernberg, C. (2013). *Framgångsrik läs- och skrivundervisning. En bro mellan teori och praktik*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Vestlin, L. (2013). *Kunskap, språk och identitet – Att undervisa flerspråkiga elever i F-6*. Stockholm: Lärarförbundets förlag.
- Vestlin, L. (red.). (2014). *Se språket i ämnet – språk- och kunskapsutvecklande undervisning i högstadiet och gymnasiet*. Stockholm: Lärarförlaget.
- Wagner, Å K., Strömqvist, S. & Uppstad, P H. (2010). *Den flerspråkiga människan*. Lund: Studentlitteratur.
- Wedin, Å. (2011). *Språkande i förskolan och grundskolans tidigare år*. Lund: Studentlitteratur.

Tips på länkar

Autismforum: <http://habilitering.se/autismforum>
Habilitering och hälsa: <http://habilitering.se>
Infoteket – Uppsala: www.lul.se/infoteket
Levla – Umeå: www.umea.se/umeakommun/utbildningochbarnomsorg/elevhalsa/elevhalsanforochgrundskolan/elevhalsanshalsoproblem/Neuropsychiatri/levla.4.1bcd46311407b7f305b34f1b.html
Skoldatateket: www.skoldatateket.se
Skolverket: www.skolverket.se
Snubbeltråden, Adhd – så funkar det: www.provivirus.se/pdf/Snubbeltraden.pdf
Riksförbundet Attention: <http://attention-riks.se>
Riksförbundet för döva, hörselskadade barn och barn med språkstörning: www.dhb.se
Språkens hus: www.sprakenshus.se
Socialstyrelsens kunskapsguide om NPF: www.kunskapsguiden.se/psykiatri/halsoproblem/Neuropsychiatrikafunktionsnedsattningar/Sidor/default.aspx
Talknuten: www.afasi.se

En likvärdig utbildning för alla

Hos Specialpedagogiska skolmyndigheten får du stöd när du skapar lärmiljöer som är utvecklande och tillgängliga för alla. Vi erbjuder specialpedagogiskt stöd till skolor och förskolor i hela landet, svarar på frågor och erbjuder kurser och konferenser. Vi driver också åtta specialsolor, fördelar statsbidrag och utvecklar läromedel. Välkommen till Sveriges största kunskapsbank inom specialpedagogik.

Språkstörning är en funktionsnedsättning som ser olika ut för olika barn och elever. Skollagen är däremot lika för alla. Den säger att alla ska få det stöd som de behöver. Det kan vara en utmaning att undervisa barn och elever med språkstörning och att hitta rätt stöd för varje individ. Vi hoppas att denna skrift kan bidra till förståelse och ge tips om hur du kan arbeta för att skapa förutsättningar i förskola och skola för barn och elever med språkstörning.

ISBN 978-91-28-00258-5, tryckt
978-91-28-00259-2, pdf

Best.nr 00258